

«Tega ne pridobiš nikdar!» zavrača častnik. «Motiš se krvavo, če tako misliš! Hlapec je!»

«Hlapec je, ki mu je treba odpreti oči!»

«Ko bi ne bil slep tisti, ki mu jih odpiral!» se roga Amadeo.

«Nehaj!» zapove Vendramin razburjeno. «Ne govori več o tem! Imaš kaj novic o položaju? Si kaj zvedel danes? Zdi se mi, da stvari hitijo!»

(Dalje prih.)

T U J A Ž E N A

J U Š K O Z A K

Cesta

Pred vrstami so jahali oficirji na penastih konjih. Vedeli so kam, a ne zakaj? Zadaj pa ni nihče vedel, kam? Možje in fantje so povešali glave, v nebo so štrlele puškine cevi. Od potu in sparjenega usnja je udarjal smrad iz nepreglednih vrst. Nihče se ni več zmenil, če je komu stopil na peto. Hodili so od ranega jutra. Takrat so še peli in se ozirali po solčnih pobočjih, kjer se je pomladno zelenje opajalo v solncu. Popoldne pa so sivi oblaki obviseli pod nebom, rosilo je na svinčeno zeleno ozimino, med brazde, na godrnjajoče ljudi. Izsušena grla so komaj požirala slino.

Andrej Polajnar je gazil blato s težkimi čevlji. Puška mu je ožulila ramo, on pa je mislil le na kavo, ki jo je prihranil od jutra. Dobro bi mu del požirek, lahko bi prižgal cigareto ter se potopil v lastne misli. Mlad je bil in željan slasti. Odkar so mu vzeli svobodo ter ga uvrstili v četo, namenjeno «tja noter», se mu je zdelo vse, kar je dosedaj preživel, prazno in zamujeno. Kaj bi dal zdaj za trenutek, ko bi smel stopiti iz vrste in bi lahko krenil v hrib med trave in resje. Obstal bi pod samotnim drevesom, z enim samim pogledom bi objel zemljo pod seboj. Polajnar je pričakoval, da bi se mu v tem pogledu razodela tista najvišja slast življenja, ko bo pozabil nase in na svoje brige. Zamaknjen bi strmел v resnični svet, kjer ni videza ne prevar, ampak je «biti» najvišja radost.

Tik ob vrsti je prijezdil mlad oficir. Polajnarjev sosed na levi, stari Martin, je hitro odskočil, da bi ga konj ne podrl. Jezno se je ozrl in zaklel: prekleti svet! Parkrat na dan je Polajnar slišal isto kletev. Martin je imel doma ženo, otroke in njive. Kadar sta se zjutraj pred šatorom obuvala, se je Martin vselej tegobno zamislil. «Boš videl, danes pojdemo noter. Tam bo konec.» Oči so se mu skalile, trudno je podprl glavo. Zaškripal je z zobmi iz obupa,

da se mu življenje ne izteče iz lastne sle, ampak na povelje drugih. «Prekleti svet!»

Tudi Polajnar ni bil pripravljen na smrt. Imel pa je živo vero, da zanj ne more biti konca tudi tam noter ne, dokler mu življenje ne razodene svoje zadnje skrivnosti. Zato mu je bila cesta uteha in pričakovanje.

Možje so se pričeli ustavljati. Prižigali so cigarete in strmeli topo v tla.

Polajnar in Martin sta sedla ob cesti na njivo. Pila sta kavo in kadila. — «Martin, nocoj ne pojdemo, brez skrbi si lahko.»

«Nemara res ne, pa zato jutri. Če mora biti, mi je ljubše danes kot jutri.» Globoko je vsrkaval dim, z levico pa je mečkal črno prst, kakor bi jo preizkušal. «Zdaj orjejo tam pod šentpavelskim zvonom. Koga-le je najela?»

Polajnar ga je poslušal in gledal na temna Dobračeva pobočja, pod katerimi so se zgoščali mrakovi in so vstajale lahne meglice.

«Radoveden sem», je menil, «kam nas nocoj zapeljejo? V dveh urah se stemni. Vasi ni videti nikjer.»

«Tam spredaj že vedo. — Kaj praviš? kaj premišlja takle vam-pasti oficir. Najbrže prav nič. Žre in žre.»

«Kaj bi? Mlad je, denarja preveč, oblast mu je zmešala pamet. Le premisli, Martin. Nad človeškim življenjem lahko sodi, ki ga sploh ne pozna.»

«Saj! Prej sem bil gospodar, pošten človek. Po besedah smo se merili. Kaj sem zdaj? Ali me še kdo pogleda kot človeka?»

«Malo jih je. Nekateri lažejo vase, da drugače ne more biti, drugim se niti lagati noče. Tako je, kadar dobi človek oblast v roke. Le redki jo prenesejo.»

«Svet je obnorel. Hudiča, zakaj smo se morali prav mi roditi v znorelem času. Kadar bo tega klanja konec, se prične drugo, le veruj. Če bodo vsi tile, ki jih gonijo s seboj, izpolnili vsaj trohico tega, kar kuhajo v sebi — bo oblast prešla v druge roke.»

Polajnar je dobro poznal, o čem se Martin najrajši razgovarja. «Misliš, da pride?»

«Kako bi drugače? Kadar je svet tako do črev premešan kot je sedaj, ni nobene rešitve. Odnekod pade mala iskrica, pa se vname.»

Polajnar se je nasmehnil: «Nič ne bo. V tem gnoju poginemo. Le poglej! Kdo se drzne stopiti iz vrste, ti, jaz? Beži! Tako lepo boš spet oral kot si sedaj, še z mezincem ne ganeš...»

Nevidno povelje je prešlo množice, da so se zvrstile, štirje in štirje, in trudna kolena so se zopet pričela upogibati. Polajnar je govoril pred sé.

«Vsi vemo isto. Ti, jaz, tale poleg mene in kdorkoli. Pa ne bo nič. Nov človek prihaja, nekaj novega bo povedal ljudem, tem, ki danes najbolj trpe. Ne jaz ne ti, Martin, ga ne čakava. Zdaj se je zavedelo toliko tisočev, da žive, da čutijo in mislijo prav tako ali celo drugače kot tisti, ki jim danes zapovedujejo. Ne pojde mimo. Iz njih bo prišel človek in bo nekaj povedal. Kaj? ve vrag. Morda bodo te besede strašen krik človekega srca, ali pa bo neznanansko mirno in preprosto izrečeno...»

Martin je navidez poslušal napeto kakor vselej. Misli pa je svoje, prav kakor Andrej; po odgovorih se je zdelo, da drug drugega ne poslušata.

«Revolucija!» je prekinil Martin ter se zasmejal z obrazom in očmi.

Zavili so krog hriba, vaški zvonik je stal tam sredi malih hišic. Potok je tekkel pred vasjo in se izgubljal nekje v močvirni ravnini. Zašibile so se deske na malem mostiču, korakali so skozi vas. Prednje vrste pa so že odlagale. Previkanje, klicanje, petje se je naselilo med mirnimi domovi, gospodarji so molče stali pred hišami.

Ob cesti je sedel na konju, obrizanem od blata, stotnik in ostro motril korakajoče. Nič mu ni privoščil pogleda, nič mu ni drugače prestavil noge. Zamerili so mu za vsak korak, ki ga jim je odmeril več kot drugim.

Za vasjo so krenili po ozkem kolovozu v hrib. Na levi strme trave, na desni plot; toliko, da sta dva lahko hodila vstric. Onstran doline je stal temni Dobrač.

Martin je s težavo zasagoval strmino. «Hudiča, to si je malašč izmisli! Zdaj bož pa lazil gori in dol!»

Andrej je upiral oči na vse strani. Spodaj v ravnini so se pretakale megle, nad Dobračem so viseli težki oblaki in sipali snegove. Ob potu, kjer se je končal plot, je vzel Kristus na križu. Človeške roke so mu spletle venec. Andrej jih je že gledal v duhu, bele roke mladih deklet in žena.

Tam gori je stala hišica, stene tako nizke, da so za silo držale streho nad zemljo.

Zadnji del pota se je izgubljal med travami; kjer pa je bilo prestrmo, so štrlele skale iz zemlje. Kdor je prišel do hišice, se je oddahnil.

Polajnar se je cutil v okno, zastavljeno z rožami; zdelo se mu je, da je videl oči. Široka vrata so bila zapahnjena.

Možje so šterkljali po kamenitih potih.

Vod za vodom se je ustavljal na dvoriščih, nekateri so plezali na svisti, drugi odpirali hleve, stikali po vežah, kupovali kruha, krompirja, ročljali z lonci, pričakujoči večerje.

Gori pred župniščem so stali oficirji, zbegano só dirjali sluge sem in tja. V zvoniku je zapel zvon večernico.

Andrej je stopil v prvo hišo in poprašal za kamro. Pokazali so mu zatohlo čumnato. Postal je sredi med posteljo in steno ter se ozrl skozi okno. Spodaj je bil vodnjak, tam zadaj pa je zagledal zopet ono malo hišico tik nad strmino. Vrata so bila še vedno zaprta.

Andrej je stopil iz kamre. Mlad paglavec je sedel na kamenitem pragu. Vprašal ga je, kako kličejo vas.

«Gôrje!» je zaklical poba, se pobral in stekel.

Andrej je čutil, da je zopet stopil s ceste. Šel je skozi vas. Povsod nizki domovi, pota globoka in blatna. Zadaj za vasjo njivice, kakor na dlani sredi gore. Onstran doline venomer temni, molčeči Dobrač. Stopil je na rob ravninice in se zagledal v dolino. Zdaj je razločil široko vodo, ki je delila dolino med Dobračem in goro, sredi katere je stala tiha vasica, kamor je prihrulo življenje s ceste. Andrej se je ozrl nazaj med hiše in videl, da se je stemnilo, že so brlele lučke. Domačini so se umaknili v čumnate, kajti zunaj pred hišami in na vasi je vršelo. Vesela pesem je oznanjala, da so se oni s ceste mimogrede ustavili pri ljudeh. Andrej je živo čutil, da le mimogrede. Zato je krenil proti krčmi.

Vstopila je

V veži so se drenjali s kozarci v rokah. Andrej se je komaj prerinil skozi gručo pojočih. Gosti oblaki dima so se zgostili v široki izbi, kjer so sedeli za mizami možje in fantje. Hitro so pili, da bi čim prej pozabili dolgo pot. Sladko omamljeni so se oklepali življenja. V žalostnih in veselih pesmih so se izlivala srca.

Polajnar se je rinil med stoli proti peči, kjer je zagledal blede Martinov obraz. Koščena lica so se živo razvnela pred mladim fantom.

«Andreja nikar ne poslušaj! Dober človek, ampak mehko srce. O človeku kvasi, človeka išče. Jaz ne dam nič na to. Revolucija je tisto! Ljudstva, brezštevilna ljudstva se bodo uprla. Tako se ne da več živeti. Človek mora imeti veselje do življenja, to je najmanj, kar nam je potrebno. Pa povej, če ga imaš? Ne ti ne jaz, ne tisoči, ki so danes med živimi.»

Polajnar je videl, kako mu mladi fant pijano pritrjuje. Nasmehnil se je ter položil roko na Martinova pleča: «Pridigar!»

Martin se je zarežal. «Sedi in pij! Pravijo, da igrajo Rusi pred smrtjo na harmoniko. Vidiš, zame je harmonika, kadar lahko govorim o tem, kar bo in pozabljam to, kar je.»

Andrej se je zopet nasmehnil: «Ne bi dejal, da' misliš prav. Človek mora imeti veselje do življenja. Ali prinese to revolucija, tega ne vem. Nemara je še kaj potrebno.»

Martin je stisnil pest: «Revolucija!» V tem hipu je pogledal proti vratom, tako napeto, da se je tudi Andrej ozrl.

Med vrati je stala velika žena, zastavljala je vhod. Nekomu v veži je odgovarjala.

«To je ženaka», je siknil Martin, oči so mu hudomušno utripale.

Tedaj se je okrenila v izbo in se smeje ogledovala. Polajnar je zardel od pogleda. Temne oči pod lepim čelom in pravilnimi obrvmi niso poznale nobene zadrege. Goste lase je nosila lahno spete v zastilaiku. Zarjavela lica so izžarevala prav tako vroče zdravje kot mogočna postava. Iz ženske, stoječe med pivci v saskajeni čumnatih ni dihala toplina ne prijaznost, le življenje je kipeló iz polnega oprsja, zrelega od materinstva.

Polajnar ji je strmel v oči, srce je slutilo, — njeno življenje ima svoje pot. Kam, kako? Kdo bi vedel? Nobene zgovorne poteze ni našel v lepem obličju.

Še vedno se je smehljala ter se ozirala. Bliskoma se je Andreju rodila misel: «V njej so življenja!» Vstal je in se ji približal. Položil ji je roko krog pasu ter jo vabil. «Prisedi k nam, deklet!» Ni se branila.

Martin je pomežiknil in natočil vina. Andrej pa jo je bočal po roki. Verno so jo arle oči, tiho je izpraševal. «Kako ti je ime, deklet!»

Zlepa še ni videl tako blestečih zob. «Agata! — Zakaj bi radi vedeli?»

«Čudno si lepa!»

Sklonila se je bliže in se mu tako odkritoarčno zasmejala, da je povsili oči in utihnil. Le roke ni izpustil.

Obrnila se je k Martinu. «Prišla sem pogledat, kakšni ljudje so prišli.»

«Nič prida! Še vsem bomo v nadlego.»

«O, meni ne!» Zdaj je celo stari pomislil: «Kakšne zobe ima ženaka!» Vino ga je razvnelo do nagajivosti: «E, stara kost še tudi škodo napravi.»

Andrej je opazil, da so ji oči nekam trudno zaznašljene. Tudi smejala se ni več tako veselo. Pokazala je na fanta, ki je pri mizi zaspal.

«Ali ni škoda takih-le?»

«Za vse je žal, ali za nikogar!»

«Seveda. Ampak meni je hudo za tiste, ki še ne vedo zase. Za take ljudi mi je bilo vselej hudo.»

Za trenutek se je zamislila in Andrej je zopet zapazil, kako se ji oči megle. Martin jo je gledal od strani. «Vam ženskam je dobro, ni gospodarjev doma, kaj? Ponoči in podnevi prežite.»

«Zakaj bi ne? Tiste, ki imajo priliko.»

«Tudi omožene?»

«Tudi.»

Stari se ji je zarežal v nedrija. «Ti nemara ne?»

«Jaz nisem omožena.»

«In če bi bila?»

«Bi tudi. Kadar ves svet ponori, je vseeno.»

Smejala se mu je z odprtimi očmi. Martinu je zmanjkalo besedi, stisnil je čašo in povetil oči. V sebi pa je mislil: «Kako odgovarja, vražja ženska.»

Agata se je ozrla na Andreja. Glas se ji je izpremenil. «Zakaj pa vi nič ne govorite?»

Andreju so se iskriale oči: «Agata, saj vidiš, da ne morem govoriti.»

«Vsaj ime mi povejte.» Pri teh besedah ga je zaupljivo pogledala; čutil je, da mu je lahno stisnila roko. Razkošno zmagoslavje ga je prevzelo.

«Andrej sem! Zakaj si tako čudno lepa?»

Ni mu ugovarjala. Le zasmejala se je tuje in hladno.

Nov gost se je prikazal. Visok mož se je med vrati pripognil in Andrej je razločno videl, da nekoga išče. Tudi Agata ga je videla. Prvič je povetila oči, prijela za kozarec in srknila par kapljic.

Neznani gost se je počasi približal ter srepro pogledal na mizo. Molče je odložil palico in sedel. Agata je skrivaj izpustila Andrejevo roko.

«Odkod prihajaš, Carman?»

«Iščem te, Agata.»

Andrej je čutil, kako se ji je glas izpremenil. Kakor bi umrl. Mučna tišina je nastala. Agatine besede niso več zvenele. «Pogledat sem prišla, koliko jih je prišlo.»

«Toliko, da bi človek lahko ves dan stal na pragu», je dejal Carman in ostro meril Andreja, ki je začudeno opazoval, kako se mu blešči levo oko.

Tedaj je Martin zopet dvignil glavo. «Seveda, tebe so pustili, da loviš muhe po vasi? Za pijačo daj!»

Starec ni trenil z očmi. Mirno je odvrnil: «Naroči!»

«Zakaj pa buljiš vame?» Martin se je pričel vznemirjati pred ostrim pogledom. «Z nami pojdi, pa te bodo hodili gledat.»

Carman se ni dotaknil vina. «Star si že, pa se vsajaš kot otrok.»

Martin je stisnil pest. «Kako bi se ne vsajal. Ti sediš na gruntu, jaz na slami.»

«Nisem kriv, da nimaš miru.»

«Nisi kriv. Prav imaš. Tebe ni rodila mati, da bi bil kriv. Taki tvegajo življenje.»

Carman je stisnil ustnice, pogledal je Andreja: «Ste vsi tako nasajeni?»

V Martinu je zopet kipelo. «Nasajeni? lepa beseda. Kadar te privežejo kot psa, boš tudi nasajen. Sicer se ti pa ne godi slabo, če mi lajamo.»

Starec je hotel nekaj odgovoriti, toda za hrbtom se je pojavila postarna ženica.

«Agata, domov je treba. Vlačiš se po vasi, delo pa čaka.»

«Za delo ne gre», je miril Carman, «ampak tako.»

«Moja mati», je zašepetala Agata. Hitro je vstala. Hotela je nekaj ziniti, pa se je Carman postavil pred Andreja ter čakal, da sta odšli. Nato je trenutek postal. Vsi so molčali. Le Carman je nenadoma tiho pripomnil:

«Grdo si me žalil, ni bilo lepo.»

Martin je zijal za njim. Ko je dolga postava izginila, je položil glavo v dlani. «Hudiča, ali smo še ljudje? Prav ima.»

V Andreju pa je šinilo. «Pojdiva za njimi! Pogovorimo se.»

Martin je rohnal: «Kaj bi lazil! Kadar se pomešam med ljudi, me prične nekaj pri srcu tiščati, sam ne vem, kaj. Tako sem zagrenjen, da ne morem drugače, kot sovražiti.»

Andrej ga je že vlekel s seboj: «Pojdi. Poveš, da nisi nič hudega mislil.» Hodil je pred Martinom in iskal v temi pot tudi zanj, ker se je že lahko opotekal. Venomer je godrnjal: «Če pijem sam, mi ni nič. Z ljudmi se mi precej naježe besede.»

Andrej je prisluškoval pred hišami. Nič. Tiho. Štorkljala sta po kamenju. V zadnji hiši, nad strmino je brlela luč. Uho je razločilo: «So!»

Začudeno so se vsi trije ozrli, ko sta vstopila. Agata se je nasmehnila, mati je nekaj trenutkov boječe strmela v vrata.

Andrej je porinil Martina predse. Stari je stegnil roko in jo pomolil Carmanu: «Saj veš, besede so ose, srce je pa med.»

Carman mu jo je krepko stisnil: «Živini je namenjena hitra smrt, človek pa je danes na slabšem. Že dobro!»

Agata je posadila Andreja poleg sebe. Mati se je nekaj časa boječe odmikala Martinu, ki se je otožno ogledoval.

«Lepo je takole doma.»

«Imaš otroke?»

«Imam. Ženo in otroke. Čedno hišo. Pol grunta.»

Starka se je zlovoljno ozrla na Agato.

«Lepo je imeti otroke. Včasih pa požene hudičevo seme. Vsak človek ima svoje težave.»

Carman je sklonil glavo. «Stara, ti vidiš težave, kjer jih ni. Kadar se človek zagleda vase, se vrti kot vešča.»

Martin se je grenko zamislil. «Hudič vedi, kako je to? Če bi zdajle stopili predme, izza tistih-le vrat, žena, otroci, kaj bi storil? Dali bi si roke in nič. Tu notri je nekaj praznega, da kar zeva.»

«Kristus, ti nam pomagaj!» je vzdihnila pomirjena starka.

«Mati, še hudo bo bolelo ljudi, da bodo zopet zaupali vanj,» se je razgreto vmešal Andrej. Agata se je primaknila bliže in mu božala roko. «Tudi meni se zdi, da še ni vsega konec. Kdor bo hotel živeti, bo moral še veliko trpeti.»

«Ti lahko govoriš», se je zopet razsrdila starka.

Martin se je dvignil. «Grem spat. Če sem pijan, ali če spim, pozabim na vse.»

Agata je odpirala vrata. Tiho je vprašal Polajnar: «Agata, ali lahko pridem?»

«Počakajte me tam zunaj!» Težka vrata so se zaprla. Polajnar je obstal in se zagledal v toplo nebo.

Martin je silil domov. Andrej ga je spremil do hiše ter se tiho vrnil. Za skladovnico je čakal. Carman je zapustil hišo. Tudi ta se je ozrl v nebo. Polajnarju je utripalo srce. Visoka postava je počasi zavila v vas. Živa duša se ni več oglasila.

Nebo se je razdelilo, vlažne zvezde so brlele. Gorak veter je dihal nad zemljo, omamljal je človeka.

Andrej je postajal nestrpen. Neslišno so se odprla vrata, v temi se je prikazal obraz. Krčevito ji je stisnil roko.

«Si prišla?»

«Bodite tiho, mati je komaj zaspala.» Spustila se je na prag, položil ji je roko krog pasu. Sklenila je dlani v naročju. Šepetala je.

«Zakaj ste hoteli, da bi prišla?»

«Agata, komaj sem te videl, mi je zastala kri. Zdi se mi, da sem že dolgo mislil nate.»

Nekaj trenutkov je molčala. Še tišje je odgovorila: «Tudi meni je bilo, kakor bi vas pričakovala. Že popoldne sem vas videla, ko ste prihajali.»

Andrej se je stisnil bliže. Spodaj v dolini, nekje daleč se je oglasila pesem.

«Lepo je takole sedeti. Koliko noči sem že presedela na pragu.»

«Sama?» — «Čisto sama!»

«Agata, zakaj si rekla, da si me pričakovala.»

Zamišljeno je gledala predse. Vprašanje je nalašč preslišala. Globok vzdih ji je privrel iz prsi: «Vi ste tako mlad.»

Andrej se je sklonil in naslonil lice na lice. Čutil je, kako ji je vzplamtelo.

«Agata, bodi moja!»

Lahno se je odmaknila. «Tako lepo se sedi v takile noči. Jutri bodo že cvetele češnje, boste videli.»

«Kdo je ta Carman?»

Boječe ga je pogledala. Takoj pa se je ozrla v stran, kakor da bi bila nejevoljna.

«Bogat je. Levega očesa nima. Stekleno. Zato ga niso vzeli.»

Andreju je bilo žal, da jo je prašal, kajti nekaj tujega je poseglo vmes. Celó roko je izmaknila. Obmolnila sta. Kmalu pa se je Agata zasmejala.

«Kako je včasih lepo v življenju!»

«S teboj, Agata!»

«Nikoli ne bom pozabila, kako je bilo, ko sem bila stara menda dvanajst let. Z materjo sva belili zid tam zadaj. Stala sem na slabi lestvi in otepala po zidu. Mati je držala lestvo. Nagibala sem se na levo in na desno. Venomer me je opominjala, bodi previdna! Kdo bi se takrat zmenil za to. Naenkrat je zavpila: «Jezus, padla boš!» Čisto dobro se spominjam, da se nisem prav nič prestrašila. Trma me je obšla, kakor bi se mi v glavi pomešalo. Nekaj je reklo: «Nalašč!» Čudno sladko me je vabilo tam spodaj. Nič ne vem, kako se je zgodilo. Mogoče sem se že prej izpustila, ko so me te misli obšle. V glavi se mi je zavrtelo, pri srcu pa mi je bilo tako tesno, sladko, da ne vem povedati, kako. Bog ve, ali sem dolgo padala. Mati je kričala, jaz sem pa že ležala na fleh. Odprla sem oči, nič se ni zgodilo. V ustih slan okus, in glava me je malo bolela. Ugriznila sem se v jezik. To je najlepši spomin iz mladosti. Ne vem, kaj bi dala, če bi me še enkrat tako sladko zapeklo pri srcu kot takrat, ko sem padala.»

«Agata, ali te v ljubezni nikoli ni zapeklo pri srcu?»

Sklonila je glavo in tiho ponovila: «V ljubezni?» Več pa ni povedala. Andrej jo je prižehl nase. Glava mu je počivala na prsih, v lice so mu vonjali lasje.

Le za hip se mu je prepustila. Takoj nato se je zdrznila in vstala. «K materi moram.» Zaman jo je Andrej poizkušal zadržati.

«Agata!»

«Tiho! Moram k materi. Boji se zame že od takrat. Zakaj bi jo žalila?»

Povesil je roko ter strmел za njo, stopivšo v dver.

«Ostani Agata!» Oči so mu povedale, da ne beži zaradi matere. Smeje je zapirala.

Nobenega koraka ni čul. Oblezel je hišo ter obstal nad strmino. Obličje, ki se mu je prikazovalo iz teme, mu je mešalo misli.

(Dalje prih.)

L E V T O L S T O J

1828 — 9. IX. — 1928

N. P R E O B R A Ž E N S K I J

Povodenj novih virov je Tolstemu vzela ob stoletnici njegovega rojstva pravljíčno lesenost. Predočila nam je Tolstega dolgi razvoj in ga približala našemu umevanju, a tem težje je danes pisati o največjem človeku naše dobe. Samo na kratko hočem označiti glavni vtis, ki ga ob spominskih slavnostih vzbuja Tolstega mogočna osebnost. Saj nimam ne prostora ne virov za podrobnejša izvajanja.

Čehov je pogosto govoril rezko in žalostno zamišljeno: «Naj le umre Tolstoj, pa pojde k vragu vsa naša literatura.» Samo Tolstega se je bal, kakor ima človek strah pred onim, ki ga preveč ljubi. Večkrat je dejal: «Le pomislite, saj je on, samo on napisal, da je zaljubljena Ana Karenina videla v postelji in v temi, kako sijejo njene nepremično odprte oči.» (Bunin.) Kot umetnik je bil Tolstoj najvišja avtoriteta. «Vsak dan moram v črnilnici pustiti drobec svojega jaza», je govoril, in edino ustvarjanje mu je bilo pravo življenje. «Če mu je šlo delo od rok', je izžareval luč, blagost in srečo. Če pa ni šlo, je bil mrk in obupan kakor noč», pripoveduje njegov sin Lev. Za umetnika tako značilna slikovitost mišljenja udarja pri Tolstem v oči. S sliko je navadno zaključil filozofske, filološke in druge spore. V zasebnem pismu je primerjal suhoparne in blede nemške prevode iz Homerja z izvirkom: «Kratkomalo, to je v lekarni destilirana, ustom in želodecu zoprna voda in sveža, ledena voda planinskega vreleca, od katere bole zobje in ki je kristalno čista kljub pesku in smetem na dnu. Oprostite slučajno, neokusno primero!» Na isti način se je drugič končal razgovor o Nitzscheju. Na teoretsko vprašanje je nenadno odgovoril Tolstoj s popisom jutranjega sprehoda ob reki. Začudenim slušateljem je predočil pomladno jutro, rosno travo, lesketajočo se vodno gladino in svojega sopotnika, pristnega ruskega

kdaj objela v daljnem raju zlato deklico Lenoro —
tisto z angelskim imenom, sveto deklico Lenoro?»

Krokar grkne: «Nikdar več.»

«S to besedo se ločiva, črni krokar, ptica kriva,
vrni v noč se onkraj brega», vzkliknem, vstavši, proč hiteč.
«Črni puh naj tvoj ne kane name v znak laži pretkané,
ne vznemirjaj mi dvorane. Pojdi s sohe iznad vrat!
Kljun iz srca mi izderi, lik poberi svoj od vrat!»

Krokar grkne: «Nikdar več.»

Ptič ne sfrfota pred mano: neprestano, neprestano
na Minervinem poprsju tiho iznad vrat čepeč.
Liki demon, kadar sanja, gleda vame brez nehanja,
luč pa, ki se nadenj sklanja, meče senco mu po tleh;
ali duša se ne dvigne s sence, ki leži na tleh,
posihmal mi nikdar več.

Iz angleščine prevel Griša.

T U J A Ž E N A

J U Š K O Z A K

Češnje cveto

(Nadaljevanje.)

Proti jutru je zopet rosilo. Le toliko, da je zmočilo zemljo. Že zgodaj so se megle razdelile. Ko so odhajali na vaje, je žarko solnce parilo zemljo, da je puhtelo iz nje. Ležali so v blatu za živo mejo. Andrej je upiral oči v pobočja za vasjo. Drobni, beli cvetovi so drhteli na češnjah. Spomnil se je Agatinega prorokovanja: «Jutri bodo cvetele češnje!» Čeprav je ležal v blatu, ga je prevzela velika radost. Življenje v gori je odprlo male svetle oči.

Zamižal je, da bi lahko nemoteno zrl v Agatino obličje. Nebroj vprašanj se je porajalo v duši: «Kdo je Agata? Zakaj je bila tako vroča in vendar tako hladna? Kako je živel? Je veliko ljubila?» V duhu jo je gledal, kako se venomer smehlja. Baš ta smehljaz mu ni mogel dati nobenega odgovora.

Izpraševal je sebe: «Ali jo ljubim?» Čutil je, da bi lagal, če bi ji zatrjeval, da jo ljubi. Le neutešena sla kriči po njej. V globini srca pa mu je nekaj očitalo, da je zaradi tega tako razigran, ker prija njegovemu samoljubju, da si ga je tako hitro izvolila.

Bežna čuvstva so ga vznemirjala, komaj je pričakoval noči.

Proti večeru je stal zopet na ravnini za vasjo. Z veselim obrazom ga je poiskal Martin. «Glej, Carman je mož. Kdo bi si mislil? Zjutraj je bil doli pri starem jastrebu. Prosil ga je, da bi mu dal par ljudi za oranje in setev. Izbral je tudi mene. Jutri zarana gremo na polje.»

«No, vidiš, kako prav je bilo, da sem te sinoči vlekkel s seboj?»

Stari pa je imel skrito misel. «Nekaj mi le ni všeč, Andrej. Nič ne rečem. Ampak Carman, — kako bi rekel, — misli na dekle. Ne bilo bi lepo, če bi mu ti mešal.»

Začudeno ga je pogledal Andrej. «Ne nori, Martin!»

Oni ni zaupal: «Saj ne rečem. Grdo bi bilo, če kdo komu dobro stori, pa bi ga eden izmed nas vede okradel. Tebe poznam. Imaš lačne oči.»

Andrej se je smejal. Tako razmahnjene se ni mogla dotakniti Martinova skrb.

Zvečer pa se je čudil, da ga ni našel v krčmi. Povedali so mu, da so ga videli s Carmanom pred malo hišico nad strmino.

Andrej je slutil. «Ne zaupa mi.»

Dolgo je čakal. Šele ko je vse utihnilo, in se je storila trda noč, je krenil pred hišo ter čakal v temi.

Pozno sta Martin in Carman zapuščala hišo. Andrej se je tako potuhnil, da ni razložil, kaj se pogovarjata. Koraki so utihnili, Andreja se je polaščal dvom. «Premislila se je. Še toliko počakam, da bo tamle za slemenom izginila zvezda.»

Tisti hip so se tiho odprla vrata. Prej si je predstavljal, kako divje bi jo objel. Zdaj je komaj slišno jecljal. «Mislil sem, da ne prideš.»

Priprla je dver in sedla na klop. «Carman je bil pri nas in tisti tvoj.»

Andrej ni vedel, kaj bi govoril. Držal jo je za roko, v grlu se mu je sušilo.

Agata se je smehljala: «Zjutraj sem te videla, ko ste odhajali.»

«Kje si bila? V okno sem gledal, pa te ni bilo nikjer.»

Opazila je, kako mu žare oči. Stisnila mu je vročo dlan in se primaknila bliže, da je čutil njeno toplino.

Dva obraza sta se za hip zbližala, da bi se poljubila, toda sunkoma se je Agata odmaknila.

Beli zobje so se zopet smehljali: «Ali si videl, kako cveto češnje?»

Andrej ni mogel govoriti.

«Moja mati se vsa trese, kadar cveto češnje.»

«Zakaj?» je šepetal.

«Takrat se je tisto zgodilo.»

Andreju je seglo mrzlo v srce. Jutranja prešernost ga je minevala, zdelo se mu je, da postaja na nekoga neznanega ljubosumen. Mučila ga je radovednost.

V grlu se mu je zataknilo, ko je vprašal: «Kaj se je zgodilo?»

Pred seboj je videl oči, ki so ga gledale z vernim zaupanjem. «Tebi lahko vse povem», je dejala bolestno.

Naslonila se mu je na ramo.

«Vidiš, pri nas je malo zemlje. Kar je je, jo imajo večidel bogatejši, mi pa hodimo v dnino. Naša dekleta se udinjajo spodaj v Draščah ali v Zahomcu, nekatere gredo v tovarno, druge služijo v mestu. Tri hčere je imela mati. Najstarejša je šla v Aleksandrijo, kamor so takrat zelo rade hodile. Oče je delal v tovarni, mati je delala na polju, za silo smo živeli. Po očetovi smrti se je obrnilo. Druga sestra je šla služiti v mesto. Zame, ki sem bila takrat še zelo majhna, je mati garala na polju.

Zgodaj sem dorastla. S šestnajstimi leti sem bila razvita kot druge z dvajsetimi. Sestra je pošiljala materi iz mesta ter ji prigovarjala, da bi tudi mene poslala v službo. Mati je spoznala, da bo tako še najbolje, čeprav se je bala zame, kot se ni za prvo ne za drugo. Venomer je trdila, da jaz nikoli ne bom vedela, kaj je življenje in kako se je treba obnašati. Toda sila je bila, morala me je izpustiti.

Sestra mi je našla službo pri bogatem inženjerju. Služba ni bila slaba. Inženjer je imel pri sebi mater in sestro, dela ni bilo bog ve kaj. Vajena sem bila hujšega.

Sestra je bila vselej osorna z menoj. Bog ve zakaj? Ni bila lepa, jaz pa sem dobro vedela, kako jo peče, da ni. Zato ji nisem nikoli ničesar zamerila. Naskrivaj sem se celo bala, da bi ji bila v napotje. Mirno sem prenašala njeno čmernost.

Sama sebi se nisem zdela lepa. Bila sem pa močna in stasita, gospa je zmeraj občudovala moje lepe lase. Kadar sem nosila na mizo, sem čutila inženjerjeve poglede. Vselej me je oblila rdečica, ker sem vedela predobro, kaj iščejo moške oči na meni. Ne rečem, da bi ne bila ničemrna. Večkrat sem stala zvečer pred ogledalom, se šarila z rutami in se ogledovala. Nikoli pa nisem poznala veselja nad sabo. Čudna žalost je bila nad mano, ker sem slutila, da me bodo le pozeleli, ne pa ljubili. Veruj mi, Andrej, v vsakem človeku je nekaj, kar mu pove, kako bo z njim.»

«Tebe — ne ljubili?» Andrej se je zopet razvnel.

«Ne govori, Andrej. Veliko sem izkusila. Leto dni sem živela tja v en dan. Me, ki služimo, gledamo z grenkobo na življenje, drugače kot vi. Kaj moremo me pričakovati? Da nas vzame delavec ali kdo drug izmed njih. Par veselih dni, potem se je treba boriti za kruhek, rediti otroke in se krvavo pehati z življe-

njem. Ljudje pa ne vedo, da imamo tudi me toliko in toliko želja, od katerih se nam niti ena ne izpolni. Andrej, tudi v nas je skrito, da bi rade doživele nekaj lepega, da bi nas zapeklo pri srcu. Jaz sem vesela ženska in se rada smejem. Ampak včasih ponoči so se mi vdrle solze, da je bilo zglavje premočeno. Nisem vedela, zakaj.

Tisto jesen sem zvedela.

V nedeljo popoldne me je vzela sestra s seboj. Z nama je šel študent, ki se je smolil že drugo leto krog nje. Meni ni bil všeč. Strašno resen je bil. Nosil je dolge, košate brke in stopal tako premišljeno, da sem se mu morala smejati.

Šli smo nekam zunaj mesta. Spominjam se na veliko gostilno, kjer so točili novo vino, imeli muziko in plesali. Sestra je bila zopet čmerna, on pa resen, dostojanstven, poklon na levo, na desno, moj bog, kakšna puščoba. Parkrat me je povabil na ples. Sredi plesa, ko se mi je že malo mešalo v glavi, mi je strašno resno pošepetal, gospodična, vi ste lepi! Prasnila sem v smeh in se tudi pri mizi venomer smejala. Sestra me je očitajoče gledala, on pa je lovil pod mizo mojo roko. Uh, kako je imel mrzle roke.

Kako sta živela s sestro, ne vem. Ko smo odhajali, sem opazila, da je vzel sestriino torbico in poravnal račun. Mogoče mu je sploh dajala denar, to sta pač sama vedela.

V mestu smo šli v kino. Prvič sem bila v kinu in sem menda gledala z odprtimi usti. Parkrat sem čutila, da me je nekdo pobožal po laktu. Bila sem tako zatopljena v podobe na platnu, da se nisem zmenila za mrzle prste.

Po kinu smo se poslovili pred sestrinim domom. Gospod se je ponudil, da bi me spremil domov. Branila sem se. On pa je sestri nekaj pošepetal in reva je privolila. Hitro sem skočila na električno, on za mano. Sedela sva molče. Potem sva še hodila peš in tedaj je važno pričel: ‚Gospodična...‘ Kaj je govoril, se ne spominjam več. Vabil me je s seboj in mi ponujal denar. Od sramu sem stekla pred njim, da me ni mogel več dohiteti. Doma sem se zarila v blazino in jokala. Ne toliko zaradi sebe, kakor zavoljo sestre.

Drugo nedeljo sem ostala doma, čez teden dni sta prišla zopet pome. Najbrže jo je on nagovoril. V srcu sem mu obljubila maščevanje.

Sedeli smo v gostilni, zopet nekje zunaj. Ko me je povabil na ples, sem odklonila. Sestra se je ujezila. Ne vem, kaj mi je očitala. V meni je zavrelo. Še dobro se spominjam, da sem živo občutila grdo zlobo. Mirno sem dejala: ‚Potem mi bo pa zopet ponujal denar, če bi hotela z njim v hotel.‘

Lahko verjameš, kakšne oči sem zagledala. Sestra se je kar tresla.

Njemu se ni prav nič poznalo. Grdo je pogledal in važno odprl mesnate ustnice. ‚Tvoja sestra je neverjetno pokvarjena.‘ Beseda me je v živo zadela. Sestra me je presunila s pogledom in siknila ‚Kača!‘. Preveč se mi je vse gnusilo, da bi le besedico črhnila. Sedela sem tiho, gledala v tla, v lice me je pekla sramota. Videla sem, kako vstajata, me zapuščata, pa se nisem mogla ganiti. Stemnilo se je že, ko sem vstala in se kar opotekala. Solze so mi lile, čeprav nisem hotela jokati. Preveč, preveč se mi je gnusilo. Sramovala sem se sama sebe, ker me je popadla taka zloba. Nič ne vem, kako sem prišla v mesto. Naenkrat sem stala pred kinom. Tisti hip sem vse pozabila. Kupila sem vstopnico, igrali so nekaj smešnega. Sedela sem in se smejala, da so mi zopet prihajale solze. To pot prav iz veselja nad tisto neumnostjo.

Par dni nato sem prejela od matere pismo. Reva ga je narekovala nekemu, ki je večkrat zmešal njene besede. Jaz sem dobro vedela, kaj je hotela povedati. Bilo mi je do smrti hudo, ker sem vedela, da sem nedolžna. Vidiš, tako sem se prvič spoznala z življenjem.»

«Agata, takih doživetij je v življenju na milijone. Tebe bi ne smelo potreti.»

«Saj me ni potrlo, Andrej. Povedala sem ti, da sem se še tisti dan sladko smejala. Tudi pozneje me ni potrlo, ko je ostala sestra zapuščena in je reva tolikanj hirala, da je umrla. Res, marsikateremu dekletu se je že to pripetilo. Nekatere so se izgubile, drugim je pozneje življenje vendarle izpolnilo pričakovanje. Zame pa je prišlo še hujše. Andrej, težko je ohraniti vero v življenje.»

Nekaj časa sta molčala. Nočna patrolja je šla mimo hiše. Agata se je tiho smehljala. «Skrij se, da naju ne vidiyo. Še nekaj bi ti rada povedala. Nikomur se še nisem mogla tako zaupati. Kar se je pozneje zgodilo, moraš zvedeti.»

«Zakaj, Agata?»

Toplo ga je pogledala. «Ne vem, nekaj mi tako pravi. Ti moraš vedeti vse. —

Od tistega dne se s sestro nisva več videli. Našla sem prijateljico, doma iz Zahomca; že par let je služila v mestu in je marsikaj poznala. Z njo sva hodili vsako nedeljo, zdaj sem zdaj tja. Denarja nisem imela, ker mi je od zaslužka ostalo malo. Tudi materi sem pošiljala. Da je bilo le za kino, več nisem potrebovala. Zima je minila, po mestnih vrtovih je že cvetel bezeg. Pri nas vzcveto v teh dneh češnje. Ljudje so veseli in razposajeni.

Neke nedelje sva se vozili s tramvajem proti domu. Inači sva daleč. Stali sva zunaj, ker je bila velika gneča. Nekje na postaji je plesala na tramvaj grača veselih študentov. Toliko, da naju niso sprežali. Smejali so se in nama nagažali.

Eden izmed njih je bil prav posebno razposajen. Ta mi stal v vozu, ampak sedel spodaj na stopnicah, da se se mu skoro noge vlekle po tleh. Stala sem nad njim. Neusadoma me je stisnil za nogo in se mi zasmejal. „Gospodična, bodite moj angel varhi!“ Nekaj čudnega me je obšlo. Komaj sem mu pogledala v oči, sem vedela, da bi lahko storil največje neumnosti. Takrat me je kar s silo potegnilo k njemu. Obrata niti videla nisem, le oči, tiste more, vesele oči. Sedla sem poleg njega, oba sva se smejala do solz. Polastilo se me je, da bi tudi sama napravila kako neumnost. Nič misliti, na vse pozabiti, zagupati se v vrtilinec veselja! Tako nekako je bilo. Andrej, ti ne veš, kako ti je bil podoban v oči.

Tisti večer nisem šla domov. Pregovorila sem prijateljico, da sva šli z njimi. Dolgo smo sedeli, labrala sem si ga za fanta. Ti ne veš, kako je govoril. Niti za hip mu ni počlo. Včasih se nisem mogla oddahnuti od smeha. Potem mi je pripovedoval o svoji materi. Kje sem še slišala človeka tako govoriti? To so bile čudne besede, da mi je kar sapa zastajala. Venomer se mi je zdelo, da stoji njegova stara mati živa pred mano. Če bi me ne bilo arsa, bi se vpričo njekala. Veš, tisti večer se mi je zdelo, da sem srečna. Dragsčinski ljudi sem bila vajena, ta pa je govoril tako iz srca, da se mi je mešalo v glavi. In kako so mu oči gorele! Saj nisem nič drugega več videla.

Pozno me je spremil domov. Tavalala sva po praznih ulicah, menat se ni dalo domov. Poslušala sem in poslušala. Govoril je o tebi, o prijateljki, o mladosti, da sem se od srca smejala, da so mi tekli solze od ginjenosti. Sedela sva v parku. Kamor sva prišla, povsod je zapazil kaj novega, na kar je navezal.

Veš, zaskelalo me je pri srcu, kakor takrat gozi na lestvi. Nisem se bala, le sladko mi je bilo, da sem se ga tesno oklenila.

Ves čas se me ni dotaknil. Ko sem se mu pa tesno privila, me je blickoma poljubil. Zaprla sem oči, pozabila na vse. Bala sem se dihati, se ganiti. Prvič v življenju sem čutila, kako je človeku, če ga od sladkosti boli srce.

Vendar sem bila tolikanj plaha, da ga nisem mogla poljubiti. V jutranji megli sva že razločila tičke, še vedno me je poljubljaj kot nor.

Tudi jaz sem obnorela, da sem kar tavalala po stopnicah.

Čez dan sem se zavedela. Premišljala sem, kaj se godi z mano. Zbala sem se in trdno sklenila, da zvečer ne pojdem. Prepoznalo. Takrat sem se že nagnila. Čutila sem, da padam in se ne morem

nikjer več oprijeti. Smehljaje sem pričakovala, kdaj se mi bo zvrtilo v glavi.

Vsako noč sva posedala zunaj po parkih, vedno bolj me je omamljal tisti ogenj, ki mu je včasih šinil iz oči.

Ničesar ni zahteval od mene.

Inženjer je odšel z bolešno materjo na deželo, doma je ostala le sestra. Takrat sem ga povabila k sebi. Mlado dekle se je igralo. Prišel je popoldne, odšel je drugi dan dopoldne.

Postala sem njegova.

Pregovorila sem ga, da je ostal dva meseca pri meni. Skrivala sem ga v mali sobici.

No, življenje mi ni prizaneslo. Marsikatera bi preklinjala usodo, jaz pa sem se poizkušala pomiriti.

Dva meseca sva živela kot mož in žena. Kadar je človek tako omamljen, se ne izprašuje več, kaj bi moral storiti.

Čuden človek je bil. Ko sva živela skupaj, nisem prav nič premišljala. Šele pozneje so se mi počasi odpirale oči. Včasih je bil dobre volje, razposajen in neugnan, da je govoril do jutra. Kako je ljubil življenje in svet. Potem so prišle ure, ko je ležal pobit, da sem se bala zanj. Sovražil je samega sebe ter se dolžil, da ni slabšega človeka na svetu. Tolažila sem ga, pa niso besede prav nič zalegle. Dejal je, da je že vsaka njegova misel gnusna in se mu studi. Kako bi ga mogla razumeti. Nobene meje ni poznal. Enkrat najsrečnejši človek, poln vere in zaupanja, drugič 'glista', kakor se je sam imenoval.

Ljubila sem ga, da ni moči povedati. Vse bi bila dala zanj. Obljubljal? Ne, obljubljal mi ni nikoli ničesar. V prvih dneh me je imel mogoče rad, potem se me je navadil, ljubil me pa ni nikoli. O, to dobro vem. Spominjam se, kako me je nekoč ogledoval in mi razodel, da imam take oči kot dekle, ki ga dve leti ni hotelo pogledati, čeprav je mislil le nanjo. Preprosto je povedal, jaz pa sem čutila, da ni s srcem pri meni. Samega sebe je varal. Nisem imela takih oči, le on jih je hotel videti. Niti besedice mu nisem rekla, ampak od tistega dne sem ga ljubila z grenko zavestjo, da ga bom kmalu izgubila. Bog ve, ali je kdaj čutil, kako krčevito sem se ga oklepala?

Odšel je. Obljubil mi je, da se čez par tednov vrne. Nisem verjela. Zadovoljna bi bila, če bi se bil vrnil po počitnicah in bi bil zopet moj. Toda vse se je tako uresničilo, kakor sem slutila.

Pisma so prihajala vedno redkeje. Nič drugega ni bilo v njih, kot spomini na preživete noči. Ljubeča ženska sluti tudi neizrečene misli.

Nikamor več nisem šla. Zvečer sem sedela pri oknu in strmela v grozno praznino. Srce mi je vse povedalo. ‚Ti mu ne moreš dati ničesar več. Kar je bilo, je vzel. Nisi bila tista, ki bi mu dušo obnorela.‘

Pa sem vendar še vseeno upala, pričakovala in pisala.

Ni mi žal, le za eno pismo mi je hudo. S tistim pismom sem mu nemara obtežila vest.

Nekaj groznega se je zgodilo z mano.

Ko sva še živela v strasteh, mi je nekoč pravil, da bosta dva tovariša, ki sta mu bila posebno ljuba, napravila dolgo potovanje. Na pot bi bila rada vzela daljnogled, ki si ga iz revščine nista mogla kupiti. Naš inženjer je imel več daljnogledov. Eden izmed teh se mu je zdel za onadva kakor nalašč. Hotel ga je imeti in ga je vzel z mojo vednostjo. Bila sem slepa za vse, kar ni bila njegova želja. Srčno sem ga jima privoščila.

Kolikokrat sem premišljala, zakaj je to storil? Nikoli nisem uganila. Iz objestnosti? Iz lahkomišljenosti? Kdo ve? Tat ni bil. Če bi kdo trdil, da je bil, bi mu zamerila za vse žive dni. Kako pa je mogel vzeti tujo stvar, tako nedolžno, da se še meni ni zdelo nič hudega, tega ne bom nikoli razumela. Spominjam se, da mi je včasih tožil, kakšno umazanost čuti v sebi. Naj bo kar hoče, meni je bilo žal, da sem mu pisala, ker vem, da si tega ne bo mogel nikoli odpustiti. Vse žive dni ga bo peklo.

Drugi ljudje bi ga neusmiljeno obsodili. Jaz nikoli. Če bi danes vedela, kje živi, bi mu pisala, da mu vse odpuščam. Mislim pa, da bi nič ne pomagalo. Moje odpuščanje bi mu ne moglo ohladiti pekoče vesti. Toliko ga že poznam.»

«Ti ga imaš še vedno rada?» je grenko pripomnil Andrej.

«Zakaj bi tajila. Če bi se povrnil stokrat in me stokrat zapustil, nikoli bi se mu ne mogla zoperstaviti. Kadar se ženska vsa daruje človeku, ki si včasih ni svest samega sebe, mu postane druga mati in ga ne bo mogla več izbrisati iz srca.

Zato sem ti rekla, kako mi je žal za tisto pismo. Nemara si je mislil, da bi ga rada s tistim pismom privezala nase. Motil bi se. Pisala sem edinemu človeku, v katerega sem zaupala, da bi si v tistih groznih dneh olajšala srce. Le zaradi tega.

Pomisli, inženjer je odkril tatvino. Poklical me je predse in me izprašal, kdo je prihajal v njegovi odsotnosti k njemu v sobo. Dobro sem vedela, pa sem tajila. Obdolžil me je, da sem ukradla daljnogled. Zdelo se mi je, da sam ne verjame. Ker mu pa nisem mogla povedati, kdo je to storil, me je odpustil iz službe, brez izpričevala. Obenem je sporočil sestri, zakaj. Pisala mi je, da naj tatica ne hodi k njej.

Tisto noč sem mislila na konec. Zame je bilo vse mrtvo. Do jutra sem sedela tam v parku, kjer sva bila prvo noč. Jokati nisem mogla, le od bolečin sem se tresla po vsem telesu. Srce me je pregovorilo, da se nisem končala. Zavest, da sem storila to zanj, mi je lajšala grozno trpljenje.

Obležala sem na tleh. Življenjè me je udarilo s pestjo.

Prijateljica me je vzela pod streho. Tam sem pisala tisto pismo, da bi ga ne bila nikoli. Prišel je odgovor. Mrtve črke. Obtoževanje samega sebe, kakor je imel navado. Povzdigoval me je do zvezd, vse nič. Ta človek ni vedel, da sem potrebna žive pomoči, žive. Ah, on pa je bil prijatelj besed.

Zaprta sem pismo in zatisnila oči. Takrat sem občutila, kako je človeku, ki je čisto sam na svetu, kateremu ne more nihče pomagati, čeprav visi med smrtjo in življenjem.

Veš, Andrej, to se pravi stati pred živim Bogom. Če bi mi ves svet hotel pomagati, bi mi ne mogel in ne smel, ker bi s tujo pomočjo ne bila ozdravljena.

Tavala sem po mestu in se skrivala ljudem. Še hujše je prišlo.

Lahen dežek je padal, ko sem sedela v mraku pred ribnikom, kjer sva tolikokrat posedala. Še danes je vse živo pred mano. Kapljice so kalile vodo, lahna meglica je vstajala.

Tisti trenutek, ko je bilo v večerni luči čudno svetlo krog mene, me je obšla slabost. Odprla sem oči. Nisem mogla verjeti. Postala sem mati.

Križ božji, takrat je malo manjkalo, da nisem znorela. Tako sem se zbala samote, da sem tekla domov k prijateljici. Živega človeka sem hotela videti, da bi mi rekel, da ni res.

Prijateljica je kar obstala, ko me je zagledala. Jecljala sem, saj nisem mogla govoriti.

Kaj bi pripovedovala. Dva dni in dve noči sem nepremično ležala na postelji. Vse solze so mi usahnile. Od bolečin sem si opraskala grudi; saj nisem vedela, kaj počnem. V tretji noči sem planila iz postelje. Ena sama misel je govorila. ‚Če ima srce, ti bo pomagal.‘

Rotila sem ga na žive in mrtve, pri vsem poštenju, da naj pride.

Čakala sem ga par dni, vsako minuto sem upirala oči v vrata. Prišel je. Sama sva bila.

Sedel je in me gledal. Nič ne vem, kaj sem govorila. Takoj sem spoznala, da se nisem motila, vse je bilo res.

Izpovedal mi je, da ljubi tisto dekle, o kateri mi je govoril. Tri leta je čakal na njeno besedo.

vprašanj sem imela pripravljenih. Zdaj pa sem sedela molče, nobene besede nisem mogla iztisniti.

On je govoril, veliko govoril. Zame niso imele njegove besede nobenega pomena več. Rešiti bi me mogla le ena beseda: ‚Jaz te ljubim, kot vse na svetu.‘ Potem bi bila našla oporo v sebi. Tako pa —? Prazne besede.

Z mrzlim pogledom je zrl na uničeno življenje mladega dekleta.

Vrgla sem se mu v naročje, da bi ga smela še enkrat poljubiti, prižeti nase, čutiti njegov objem. Samo še enkrat ljubiti človeka, ki mi je bil vse na svetu.

Še danes ne morem pojmiti, kako da me je v tistem groznem trenutku prevzela tako čudna misel.

Odrinil me je. Dejal je, da ne more lagati. Še mi zvene v ušesih tiste besede: ‚Agata, lahko bi lagal, pa nočem. Ali bi bila ti srečna?‘

Roke so mi kar padle. Srečna! Seveda bi bila srečna. Vsaj en hip še. Saj sem že prej slutila, da ni moj, pa sem ga vseeno ljubila, — zakaj bi ne bila zdaj srečna, ko bi ga zadnji trenutek z vso grenkobo lahko ljubila. O, tudi od laži je včasih človek srečen. Saj je nemara na svetu vse laž, kar nas osrečuje in kar nam povzroča trpljenje.

Tudi tega mi ni privoščil.

Vstal je, da bi se poslovil. Srce mi je hotelo raztrgati prsi. Molče sem mu podajala roko. Vem, tiho sem rekla: ‚Konec?‘ ‚Ne morem lagati,‘ je odgovoril.

Takrat sem zakričala. ‚Človek, ti nimaš srca!‘

Sklonil je glavo. Dolgo časa je molčal. Kako me je čudno žalostno pogledal: ‚Vem, Agata!‘

Če bi mu bila mogla dati lastno srce! Še enkrat se je ozrl, zaprl vrata, nikoli več se nisva videla.

Kaj bi mu očitala? Nič. Mar nisem vedela vsega? Se nisem sama privila k njemu? Sem li zahtevala, da me ljubi, takrat, ko sem se igrala? Tistih ubogih laži, ko mi je v strasti zatrjeval, da sem njegova, tega mu zdaj ne morem očitati. Bila sem mlada, ljubila brez pameti, to je bilo vse.

Nekaj dni sem še ostala pri prijateljici, ker sem bila tako slaba, da nisem mogla nikamor.

Potem sem se odpeljala domov, k materi. Iskat tolažbe? Ne! Iskala sem človeško srce.

Mati je že vedela, zakaj sem ob službo. Ko me je pa zagledala in sem padla na kolena pred njo, je vedela še več. Prekrižala se je nad mano. Do kosti me je pretreslo.

Zaprla sem se v kamrico. Dan in noč sem premišljala; nobene krivde si nisem bila v svesti. Pošteno sem ljubila, pošteno sem zaupala, le življenje je zmagalo nad mano. Nobenega greha si nisem mogla očitati in si ga še danes ne.

Mati in svet sta me gledala kot očitno grešnico. Tega ponižanja nisem mogla prenesti. Da bi se kesala? Ne! V življenju se nisem še nikoli kesala. Čez dva tedna sem odšla v svet.»

Oba sta molčala.

Andreja je povest pretresla. «Agata, kako si rekla, da je imel moje oči?»

Zdaj se je zopet nasmehnila: «Tvoje. Veliko sem hodila po svetu, tako podobnih še nisem videla.»

«Zato se me bojiš, Agata, kajne, da se me bojiš?»

V temi sta se pogledala.

«Ti se me bojiš, Agata», je ponavljal Andrej.

Zdrznila se je. Objela mu je glavo in jo tesno prižela na grudi. V tišini pomladne noči je čul le utripanje srca.

Krčevito se je oklenil, da je omahnila. Še v tistem trenutku se je osvestila in zajecjlala. «Ne, ne, bojim se nečesa drugega.»

Glas se ji je izpremenil. «Danes ti ne morem povedati.»

«Povej, Agata! Nihče ne bo zvedel!» Trepetal je od razburjenja.

Trenutek se je pomišljala. Bila je omamljena od dveh rok. Nato se je iztrgala. Že stoje se je še enkrat sklonila, ter ga poljubila na oči.

«Ne morem!» Izginila je med vrati.

Ta hip se je zazdela Andreju tako tuja, kakor da ji še nikoli ni videl v obličje. Srce mu je tiho očitalo, da jo je prav tako pozelel, kot oni. Jasno je občutil, da je kriv pred njo.

«Ne pridem več!» je ponavljal skoraj glasno, ko je odhajal.

Bleda meglica na vzhodu je oznanjala dan. Ko je hotel odpreti hišna vrata, mu je nekdo položil roko na pleča. Bil je Carman. V jutranjem somraku se mu je čudno svetilo stekleno oko.

«Dani se», je dejal zamolklo. «Spanje sva odnesla. Pojdi z mano.»

Varno je stopal po kamenju, da bi se kdo ne predramil in pogledal skozi okno.

Vojaško kuhinjo, kjer so že kurili, sta obšla. Spotoma ni zinil nihče besede. Andreju je bilo nerodno, zakaj se ta dolgi starec meša medenj in med Agato.

V prostorni čumnati sta sedla za lepo javorjevo mizo. Carman je postavil zelenko na mizo in suho pripomnil: «Pij! Zgodaj je!»

Nato se je zagledal v tla in mirno povzel: «Pri Agati si sedel.»

«Sem!»

«Vem! Tam nasproti je tudi moja hiša. Nocoj sem si postlal v podstrešju, da bi zvedel resnico.»

«Prisluškovali ste?»

«Nisem. Le čakal.»

Andrej ni vedel, kaj bi dejal. Uporno je opazoval prsteno obličje, malo iz zadrege, malo iz radovednosti.

Tedaj se je v starcu nekaj zganilo. Stopil je bliže. Prsti so se mu skrčili.

«Če bi se ne bal smrti, bi te zdajle lahko ne bilo več med živimi.»

Andrej je odskočil. Toda, komaj je storil korak, ga je nekdo s tako silo posadil zopet na stol, da ni mogel razumeti, kako se je zgodilo.

«Nič ne bom storil», je golčal starec. «Ne smem. Takoj bi me obesili. Sedi, poslušaj!» Spustil se je na klop, da je zahreščala.

«Fant, zakaj mi jemlješ življenje? Pritepli ste se bog zna odkod. Tja noter vas ženejo, odkoder se nemara več ne vrnete. Zato ste nori in vam ni nobeno življenje sveto. Kaj sta ti mar Agata in njena mati? Dekle bo padlo v nesrečo, kdo jo pobere na cesti? — Ti ne veš, da ne pozna življenje nobenega usmiljenja. Agati je prizanašalo. Reva je. Dobro dekle. Zlato srce. Vse vem. Veliko je trpela, pa je še lahkoverna in nebrizna za svojo usodo. Pameten človek bi vse to premislil. Ti se pa hočeš polakomniti mladega dekleta, za kratek čas.»

«Kolikor se mi zdi, ste tudi vi na tem.»

Starec se je nekoliko upokojil. «Jaz? Na jeziku nosiš pamet, tako govoriš. Mar se pravi to polakomniti, če jo hočem vzeti za ženo? jo rešiti revščine in trpljenja? Dvajset let sem garal, dvajset let, odkar mi je umrla prva žena. Za koga? Nobene duše nimam na svetu. Od nekdanj mi je bilo v krvi, da moram delati, da se večja grunt, v dva, v tri. Kaj veš ti, koliko sem prestradal. Vsak košček kruha sem sebi dvakrat prerezal. Ženske so se mi ponujale, pa sem rajši pogledal v grmovje. Še preden je šla Agata služiti, sem mislil nanjo. Potem je prišlo tako, da ni šlo. Postaral sem se od garanja in lakote, ampak nje nisem nikoli pozabil. Hvala bogu, vrnila se je. Nisem je prašal, kje je hodila. Preveč jo poznam. Le v hišo mi naj pride, imela bo vse, kar bo hotela. Star sem in vem, da ne bom dolgo. Če ne bo imela otrok, lahko zapravi vse, mi ni za to. Do smrti naj počaka, da bom lahko zdaj na stara leta gledal njeno lepoto in laže zatisnil oči. In ti praviš, da se je hočem polakomniti.»

Andrej je vstal. «Carman, ne bojte se. Nití lasu ji nisem skrivil.» Segel mu je v roko. Oni jo je stisnil in se dvignil. Prosil je. «Še malo sedi in pij! Nisem te hotel žaliti. Prav je, da si pošten. Ti ne veš, kakšno srce ima. — Saj bi jo zaradi matere lahko prisilil, da bi me vzela. Pa bog ne daj. Ljudje smo! Mladosti, lepih besedi ji ne morem dati, jih nisem nikoli poznal. Tebi je to lahko. Jaz pa ji ponujam vse, kar imam. Hišo, sebe, živino, njive, vso hosto tam zadaj v gori. Za lep pogled. Nisem zloben ali hudoben. Le včasih me popade. Vedel sem, da se shajata. Nič več nisem mogel spati. Mislil sem, če mi zdajle razbije zadnjo srečo, jo pahne na cesto, potem bi te lahko zadavil. Ne zameri!»

V veži mu je Carman še enkrat stisnil roko. Nekam boječe je pristavil. «Nič ne rečem. Lahko se shajata. Ne bom ji branil in ne morem. Mlada je...» Nato se je hitro okrenil in se zaprl v sobo.

Andrej je hitel po svoje stvari in stopil v vrsto. Vse, kar je preživel v tej noči, ga je tako prevzelo, da je sklenil: «Ne pojdem več. Agata je preveč trpela.» (Konec prihodnjič.)

L E N I N

A L B I N P R E P E L U H

Ob izbruhu svetovne vojne je propadla druga delavska internacionala, ker so skoro v vseh evropskih parlamentih glasovali tudi socialistični poslanci za vojaške kredite. Mednarodne obveze, manifestantno sklenjene na kongresih druge internacionale, so bile s tem pohojene in preklicane. To se je najbolj zamerilo nemškimi socialistom, čeprav so prav tako storili tudi francoski in angleški delavci, pozneje pa še italijanski. Proti vojni psihozi se ni pojavila nobena stavka, nikjer se ni niti poskušal izzvati punt. Organizirani socialisti so šli brez odpora v vojno službo skupaj s sinovi kapitalističnega sloja. Bojevali so se proti svojim slojnim tovarišem iz sovražnikove dežele. Vzrok in povod? Ali so bili merodajni materialni vzroki, kot na primer, da mora tudi mezdni delavec braniti kapital svoje dežele? Ali je morda nenadoma premagala v dušah ljudi vseh stanov in razredov že toliko zasmehovana domovinska ljubezen? Ali pa morda materialistični računi sploh niso prišli v poštev, ker so zgolj nerealni psihološki momenti kolektivne ljudske duševnosti pognali mednarodno organiziranega delavca v borbo in celo v smrt za domovino? Mnogo jih je, ki na takšna

«Ali naj mi bo to v tolažbo?» vpraša naglo in kakor bi iskal miru.

«Da!» pravi plemkinja tiho. Železna vrata se zapro za njo, on pa stoji sam in išče, išče.

Dvoje je pred njim: ali naj zapre vase kot grob, kar je bilo, in naj gre sam svojo težko pot, ali naj odstre zastor ter se obtoži vsega, kar je bilo med njim in ponosno patricijko, Mocenigovo hčerjo?

(Dalje prihodnjč.)

T U J A Ž E N A

J U Š K O Z A K

Svet

(Nadaljevanje in konec.)

Pod večer je stal Andrej v kamri pri oknu. Spodaj pri vodnjaku so stale ženske. Agata se je počasi približala in se smeje menila z ženskami. Skrivaj pa je uprla pogled tja v okno, Andrej se je nevede za korak umaknil. Vendar je videl, kako vroče se ozirajo v okno velike oči tam spodaj. V tem trenutku je pričel omahovati. Zopet je čutil njeno bližino, zdelo se mu je, da posluša topli glas, ki mu je v prejšnji noči tako globoko segel v dušo.

Ves dan se je rotil, da nocoj ne pojde. Ko pa je videl tajne poglede, edino njemu namenjene, ni več vedel, kako je z njim. Odkar mu je odkrila svojo tajno in je poslušal utripanje ljubečega srca, ga ni dražila več prikazen močne, zdrave ženske, kakor prvi večer. Andrej je zaslutil v sebi mehko ganotje. Zaved, da ga je iskala, da je mislila nanj, mu je vzbujala čuden nemir. Vsak hip so se menjavala čuvstva. Zdaj ga je vlekle, zdaj se je upiral.

Parkrat se je že namenil proti hišici, vselej je zavil kam drugam. Naposled je krenil v krčmo in se vrnil pozno domov. Ni si mogel dati jasnega odgovora, zakaj tako ravna.

Agata ga je zaman pričakovala. Nad slemeni so žarele zvezde, onkraj temne doline se je dvigal mogočni Dobrač. Spodaj v Draščah so peli. Srce je poslušalo otožno pesem.

Minila je ura. Trdi koraki na kamenitih tleh so jo vznemirili. Zadržavala je dih. Zavili so drugam. Pričela je obupavati: «Danes ne pride več!» Glava je klonila na prsi, ustnice so šepetale: «Ne, tega, kar je hotel, mu ne morem dati!» Sklenila je roke na prsih in je boječe gledala v noč. «Ne smem, ne smem!»

Po prstih je stopila na cesto ter se ozrla izza sosedove hiše v okno. «Ni ga!»

Vrnila se je v hišo, priprla dver, da bi ne preslišala korakov. Vzela je ročno delo in poizkusila paziti na petlje. Ni šlo. Od zunaj so jo motili skrivnostni drhtljaji noči. Delo je obležalo v naročju. Tiho se je pogovarjala s srcem. «Nisem mogla drugače, morala sem mu povedati.»

Čim globlja noč, tem bolj so grizli dvomi. Presunilo jo je. Ali ni bilo morda vse, kar se je zgodilo v teh dveh dneh, srečanje, nočno sedenje v pomladni noči, zaupljivost srca le zgolj prevara? Prestrašena se je ozrla v temni kot. Nobenega odgovora. V prsih se je oglašala neizbrisna, jedka bolečina.

Agata je prinesla iz sveta globoko rano, ki se je v samotnih urah zopet odpirala. Še enkrat je morala preživljati grozo tistih dni. Klonila je pod pezo in si ni mogla pomagati. Ljubezen do življenja v njej je hiralala.

Bolestno je zaprla oči pred mračnimi spomini.

Takrat je tavela v življenje. Stopila je na ladjo, da bi se odpeljala k sestri v Aleksandrijo. Hotela je izginiti v svetu.

Dan za dnem so se vozili. Agata je ždela na krovu. Nad njo solnce, vse naokrog pa neizmerna, nemirna voda. Ladja je nosila samotarje, družine v novo življenje.

Agata je gledala obraze. Med njimi so bili trdi in molčeči. Ničesar niso pričakovali od življenja. Obračunali so z dobrotami in krivicami. Vedeli so, da imajo roke in pamet vrednost na svetu, šli so jo prodajat.

Drugim so se oči užigale od pričakovanja.

Agata ni obračunala, ni pričakovala. Hotela je le pozabiti in živeti. Parkrat je začutila bitje pod srcem; tedaj se ji je prikazalo njegovo obličje, zdaj v parku, zdaj v rahlem jutranjem svitu, ko sta se prebudila v objetju. Potem se je sprostrla pred njo zelena trata za domačo hišo, temni Dobrač onstran doline in češnje v bregovih za vasjo. Agata je vselej zamižala, da je minila prošlost.

Počasi je ladja pristajala. Nad belim mestom, vitkimi stolpi se je pretakala bleščeča solnčna luč. Stopila je na obrežje, zapuščena kot še nikoli v življenju. Za hip je ostala sredi množice tujih ljudi. Radovedno je strmela v pisano gnečo, kjer so stali Arabci v belih haljah, med njimi Turki, se prerivali delavci bogve od kod. Toda vsi so poznali svojo pot.

Agata je ni poznala in se je plašno kot dete ozirala vanje. Nihče se ni zmenil zanjo. Komur je bila na poti, jo je odrinil.

Tedaj se je zavedela, da je tudi ona v neizmernem svetu majhno, ubogo bitje.

Sredi množice je zagledala mlado ženo z otrokom na hrbtu. Ženska je hodila počasi ter se venomer ozirala nazaj na ladjo. Po zagorelem licu je Agata ni mogla soditi, odkod bi bila. V lepih očeh je videla žalost. Takrat se je Agata podala za njo. Videla je, da je mati in se ji je zdelo, da mora čutiti kot ona. Vzbudila se ji je goreča želja, da bi se komu zaupala. Tujka pa je imela tako skrivnostne oči, da so jo priklenile nase. Šla je za njo. Dolgo sta hodili. Agata je omamljala vročina; bilo je vzdušno v ozkih ulicah. Čutila je, da ne more dalje, obhajale so jo slabosti. Tedaj je tujka, ki še ves čas ni vedela, da ji je kdo za petami, sedla na tla ob zidu, vzela otroka ter mu ponudila prsi.

Agata je čepela poleg nje. Neznanka je ni opazila. Pela je detetu v tujem jeziku. Nenadoma je pričel oblivati Agato mrzel pot. V prsih je trepetalo splašeno srce, v oči jo je žgala pekoča svetloba. Zgubila je zavest in zdrsnila. Ko je zopet odprla oči, jo je tujka božala po čelu ter ji prigovarjala. Besed ni umela. Dobro ji je del požirek neke tekočine, katero je razcapan fant prinesel iz hiše. Osvestila se je. Kazala je ženi sestrin naslov. Druga drugo sta izpraševali z očmi. Agati se je zazdelo, da je tujka umela. Izginila je v sosednji hiši. Ko se je vrnila, ji je pomignila, da naj vstane. Zopet sta hodili po kamenitih ulicah, med psi in nesnago. Zavili sta v lepši del mesta, kjer so se zdele Agati hiše bolj domače. Tam se je tujka ustavila pred velikim poslopjem in ji molče pokazala vrata. Agata ni vedela, kako bi se zahvalila. Prvič v novem svetu se je nasmehnila in pobožala dete. Začudeno jo je pogledala neznanka, kakor bi ji bilo nerodno. Hitro se je okrenila in odšla z detetom svojo pot. Agata ni nikoli več pozabila njenih vdanih, lepih oči.

Agata je živela pri sestri. V prvih dneh je bila z njo prijazna in dobra, da skoro ni čutila tujine. Kmalu se je sestra izpremenila. Agata je hodila z njenim možem na delo v pristanišče. Opravljala je trdo delo. Nekega dne se je sestrin mož, ki je bil mlajši od žene, dobrovoljen in vesel, pošalil pri večerji: «Tvoja sestra bi lahko obnorela pol Aleksandrije». Od tistih dob je Agata zopet ostajala doma, da bi sestri pomagala pri gospodinjstvu. Opazila je nemirne poglede na sebi, bojazen za moža. Čutila se je odveč pri hiši.

Potem se je zgodilo. Ležala je z detetom v zatohli izbi. Takrat ji je sijala sreča. Ni se mogla nagledati temnopoltega paglavca poleg sebe. Najrajša je ležala sama; ure in ure se je smehljala

zalitemu debeluščku, ki je bil po ročicah in plečih vidno poraščen s puhom. Kadar mu je dajala življenje, se ni mogla načuditi, kako požrešno je pila, zverinica! Agata je zopet ljubila, da bi lahko mirno darovala življenje.

Dva tedna se je kopala v sreči in je bila gluha za vse. Od strahu so se ji razširile oči, ko ji je sestra razodela, da je našla dobro službo. Bogata angleška družina jo vzame za doviljo. Ni mogla misliti. Toda sestra ji je hladno povedala, da je ne more več rediti. V dveh dneh si mora premisliti. Noč in dan je Agata pre-jokala nad zverinico. Rotila je Boga in ga prosila pomoči. Nihče se ni odzval. Tretji dan jo je sestra pozvala. Še enkrat je previla debeluhca, se vrgla pred sestro na kolena in ponovila s povzdignjenimi rokami, da bi ji bil punčica v očeh. Nato jo je objela megla, da se je opotekala za sestro.

Živela je v bogati hiši. V prostorni izbi je ležalo drobno, bolešno dete, katero je pojila z življenjem, ki je bilo namenjeno njeni zverinici. Nobene želje ni poznala, ves zaslužek je pošiljala sestri, vselej z vročo prošnjo, da bi revše ne trpelo. Nemirna je begala včasih iz izbe v izbo, postajala pri oknu, ob ograji na vrtu in čakala vesti. Po dveh mesecih je prišla. Otrok hira, dan za dnem ga je manj.

Agata je odrevenela od strahu. Izprosila si je par ur, da bi ga lahko obiskovala. Pičlo so ji odmerili čas in jo poslali z vozom. V kuhinji je pazil strežaj nanjo.

Zagledala je izpremenjeno dete. Zalite ročice so splahnele, oči so se trudno odpirale. Agata bi ga skoraj ne spoznala več. Skrivaj mu je ponudila prsi. Groza jo je obšla, ko je videla, da se je dete odvadilo. Sklenila je, da se ne vrne. Vrgla se je na otroka, zaman jo je sestra svarila. Ko so videli, da ne pomagajo nobene prošnje, so jo s silo odtrgali in posadili v voz. Tedaj je pričela obupno prositi. Obljubljala je dvojno vsoto, svetovala sto in sto reči, toda strežaj je dal znamenje.

Vrnila se je v prostorne dvorane, upala in blede. Molče je opravljala delo, v mislih pa je bila tam v zatohli kamri, kjer se je njen otrok boril s smrtjo. Sestra jo je zamolčala za mesec dni.

Ko je Agata izvedela, je dva dni ležala v vročici. Napad je minil, vstala je zopet zdrava in močna. V prvih dneh ni mogla pogledati dojenčka, kadar je pil pri njej. Bala se je, da bi ji od žalosti ne zavrelo mleko. V očeh so usahnile solze, le srce se je krčevito upiralo resnici. Kamor je stopila, je videla svojega ljubljénčka. Včasih jo je stisnilo v grlu, objela je tuje dete na prsih in ga poljubljala kot blazna. Ko se je zavedela, so ji omahnile

roke; po cele ure je preždela pri oknu in strmela v nebesno modrino.

Za njo je umrlo vse na svetu. Večkrat se je čudila, da more človeško srce preboleti toliko žalosti. Zaman se je potapljala v premišljanju, kdo je kriv teh strašnih preizkušenj.

Tuje dete je pričelo cveteti. Oče in mati sta vpričo nje govorila o neizmerni sreči. Agata je poslušala s sklonjeno glavo. Ušesa bi si bila zatisnila, kajti sleherna beseda jo je pekla kot žerjavica.

Ko se je pričel otrok oklepati Agate z večjo ljubeznijo nego matere, je začutila sovražnost do onih dveh, ki sta jo najela. Zgodilo se je, da je ves dan premišljala, kako bi jima iztrgala dete, da bi imela vsaj to, kar je pojila s srčno bolestjo.

Nič več ni mogla krotiti lastne brezumnosti. Živo je verovala, da je dete bolj njeno kot materino. Dala mu je zdravje in življenje. Domišljala si je, da se bo takrat, ko bo izpregovorilo, lahko menila z njim o zverinici! Saj je vsrkalo z mlekom toliko in toliko ljubkih imen in neprelitih solza.

Tako se je vživela v svoje nore misli, da je skrivala otroka pred materjo, kadar je le mogla. Obdržali so jo v službi iz hvaležnosti še pol leta. Naposled se je morala ločiti. Par dni je postavala okrog hiše in čakala ure pred vrtno ograjo.

Zamaknjena je strmela na vrt. Tisto živahno dete, ki se je igralo tam v pesku, je edino na svetu poznalo njeno vročo ljubezen. Toda spoznanje jo je neusmiljeno iztreznilo. Predala je svetu kri, sad njenega telesa pa je odmrl. Nihče ne more potolažiti razbolenega srca.

Stala je zopet na ladji in zrla na belo mesto. Še enkrat bi bila rada videla tisto ženo, ki vodi zdaj otroka že za roko skozi ozke ulice med psi in nesnago. Njej bi lahko zaupala bridkost svoje duše.

Skrivnostna bolečina

Agata je sunkoma vstala, da bi se iztrgala spominom na tiste grenke dni. Prisluhnila je, iz sobe se je slišalo kašljanje. Mati se je že prebudila. Ko je odprla dver, je zagledala nad Dobračem krvave zarje. Vso noč ga je zaman pričakovala.

Trdi koraki so v zgodnjem jutru naznanjali, da odhajajo na vaje. Skoro vsak dan so zavili mimo hišice po strmini nizdolu. Hitro je zopet priprla dver in čakala. Zagledala ga je. Srce se je vznemirilo. Razločno je videla, da se je ozrl v vrata. Odskočila je, čeprav bi se mu najraje nasmehnila. Prižela je roke na grudi, lahna rdečica ji je zalila lice. «Ljubim ga, še sama nisem vedela», je šepetala. Dopoldne ni našla miru doma. Mati je ni bila vajena

take. Sumljivo jo je ogledovala in godrnjala. «Saj sem vedela, se ti že meša, spet bo nesreča. Pa zdaj, ko je tako lepo napeljana.»

«Nobene nesreče ne bo, mati. Brez skrbi». Agata se je smehljala in izginila iz hiše.

Šla je skozi vas, krenila na polje. Kar je ostalo ljudi doma, vse je obračalo in negovalo zemljo. Na njivah pod hribom je zagledala Carmana. Stal je na ozari in se razgovarjal z Martinom.

Hotela je mimo, pa jo je zadržal Martin. Zbadljivo je pripomnil. «Glej, Agata, od te pogače bi lahko meni privoščila.»

«Pridi ponjo, Martin!» Smeje se je hotela dalje. Carman je stopil za njo. Molče je hodil ob strani. Agati je bilo nerodno, nikoli ni bila za besedo v zadregi, kot danes.

«Agata, letos se je treba premisliti.»

Obema je obtičala beseda. Stari je hotel lepo povedati. «Mislil, da bi se nobena ne branila. Če bi rekla, da se ne braniš, lahko še nocoj napravimo pismo. Mati pride k nama, ali pa ostane v bajti, kakor bo hotela. Zapisali bomo tako, da bo njeno. Vse drugo boš dala ti. Na moje ime ne ostane nobena trava več.»

Ustavila sta se pred ozimino. Agata je gledala v tla.

«Verjemi, dekle, veliko je zdaj gorja na svetu, ti pa boš srečna.»

«Carman, počakaj še mesec dni. Nemara se odločim že jutri.»

«Menda ti je težko, Agata. Pa sem menil, veliko je trpela, se preganjala po svetu, zdaj bi lahko mirno živela. Rad bi vedel, ko pojde ozimina v klasje.»

«Vedel boš!» je dejala Agata odločno in se vrnila v vas.

Stopila je v hišo, kjer je prebival Andrej. Poizkušala je tako napeljati, da bi se razgovarjali o njem.

Zvečer pa je pazila pri oknu. Videla je, da je odšel skozi vas. Ogrnila je ruto in stopila za njim. V zadregi je hodila počasi. Sama ni vedela, kako se je loteva nemir. Rada in zopet nerada bi ga srečala.

Spodaj v dolini so se že pretakali mrakovi, nad vasjo pa je drhtela čudna luč.

Tam na parobku je stal in upiral oči v Dobrač. Še bolj je zadrževala korak. Da bi se ozrl. Kakor da je zamaknjen. Ne gane se. Storila je zopet par korakov. Ni je videl ne slišal. Tako ne more stati in čakati. Tisti hip se je odločila. Stopila je čez trave.

«Andrej!» «Ti si?» Povešala je oči. «Videla sem te.» V prejšnjih dneh bi se smehljala, danes je izgubljala notranji mir.

«Sinoči sem te čakala, zakaj nisi prišel?»

Andrej se je zavedel. Ni vedel, kako bi odgovoril. V tej večerni luči se ji je zazrl v oči in je tisti hip vedel, da jo je pogrešal.

«Govoril sem s Carmanom.»

«Ne, Andrej. Kaj te briga Carman. Kaj ti je povedal?»

«Da bi te hotel za ženo.»

«Vem,» je šepetala, «vem, kaj namerava. Toda zdaj še nima pravice nad mano.»

Andrej je obmolknil. Agata ga je žalostno pogledala. «Ti nisi prišel ne zaradi Carmana, ampak ...»

«Ampak? ...»

Sklonila se mu je do ramen in še tišje zaupala: «Ker me ne moreš imeti rad.»

Andreja je presunilo. Hotel je reči, da je govorila resnico. Pa ni mogel. Videl je dvoje rok, začutil toplino grudi, njene ustnice na čelu.

«Pridi nocoj. Ničesar nočem od tebe, samo pridi. Čakala te bom tu pri jablani.»

Odhitela je v vas. Krenil je za njo, da bi jo došel, pa se je spomnil Carmana. «Morda ne bi hotela», je mislil in zavil v drugo plat. Ni se mu dalo med ljudi. Mrakovi so se tako zgostili, da ni videl več, kam stopa med njivami.

Srce je bilo veselo. Venomer si je ponavljal. «Ljubi me, Agata me ljubi. — Danes je drugače kot prvi večer.» Zavedal se je vezi, ki so se spletle med njima v teh dneh. Ko ga je zopet napadel dvom, je obstal sredi njive in si misli glasno ponavljal: «Nekaj me žene v njeno naročje. Ne morem ji storiti zla. Moje srce je pri njej.»

Iz vasi se je razlegalo petje, hrušč je naraščal. Zla slutnja ga je zbegala. «Vraga! Pa ne morda?» Stopil je hitreje, kar čez njive. Prvega moža je ustavil in boječe vprašal: «Kaj imate?»

«Je že prišlo. Jutri zjutraj gremo.»

Andreja je speklo. V trenutku je še bridkeje občutil: «Prav sedaj!» Ni mogel verjeti. Toda izza vogala je prihajal Martin. «Jutri! Zdaj je konec. Toliko, da sem se zopet privadil zemlje.» Stari je zaškrtal z zobmi. «Konec je. Tja noter nas vlečejo.»

Andrej ni mogel ničesar odgovoriti. Bilo mu je težko.

Martin pa je robantil: «Kaj si je zmisлил hudič? Nihče se ne sme nocoj ganiti. Krčmo so zaprli. Vso noč bodo stražili.»

Andrej se je razsrdil: «Mene ne briga!»

«Mene tudi ne! Carman naju je povabil. Na zadnjo kapljo!»

«Ne pridem! Ne morem!» je dejal Andrej in mislil na Agato.

Kmalu se je vas upokojila. Nikogar ni bilo več zunaj, le patrolje so lovile med hišami in preklinjale, da ne morejo spati.

Andrej se je splazil med njive. Previdno se je tihotapil po mehkih tleh. Iskal je Agato.

Odnekod so ga objele roke. Tedaj se ni mogel več premagati. Krčevito jo je prižehl nase in čutil, kako mu gori v naročju.

«Ali že veš?»

«Vem, Andrej! Jutri zvečer te ne bo več.» Naslonila se mu je na ramo. «Jutri te ne bom videla.» Nato mu je boječe prigovarjala. «Tod okoli so že sitnarili. Lahko bi te videli. Stopiva do gozda!»

Na parobku sta se ustavila. Rada bi se smehljala: «Se bojiš, Andrej? Ko boš ležal tam notri, bom mislila nate.»

Stala sta objeta: «Agata! Hudo se je poslavljal od življenja!»

Tožila ga je: «Ne misli na to! Če bi le slutila, da ti bo hudo, bi se bala zate.»

Šepetala sta v noč. Zagledal jo je pred sabo, kako sloni ob deblu in ji iz obraza žare velike oči.

«Andrej, ljubila sem te. Nemara se ti še sanjalo ni, kako sem vsa pri tebi. Zjutraj, ko ste odhajali, zvečer, ko sem stala pri vodnjaku.»

«Agata!»

«Nič več se ne bova videla.»

«Mogoče vendar še, Agata!»

«Ah, Andrej, prazne besede! Ne bova se videla!»

Skrivnostna pomladna noč je lajšala duši, da se je izpovedala.

«Agata, kaj bo s tabo?»

«Ne boj se, Andrej!» Še tesneje se mu je privila. «Odkar sem te srečala, se več ne bojim. Veliko sem prestala v življenju, veliko izgubila, ampak zdaj sem močna. Kaj vem, kako bo. Mogoče bom rešila mater in se zapisala Carmanu. Kdo ve? To je vseeno. Nemara me nekega dne spreleti in pojdem v svet. Ah, zdaj je toliko veselja v meni. Še ne mislim na to, da te jutri ne bo več. V življenju je toliko, toliko lepega.»

«Agata, jaz sem noro zaljubljen v življenje. Ti ne veš, kako. Da bi mogel vsaj za hip objeti vso zemljo, da bi se mi odprla njena najgloblja boleost in najvišja radost. O, da bi se mogel potopiti v tisto tajinstveno skrivnost, ki živi v slehernem bitju. Takrat bi se mi razodela resnica. Glej, tisoče in tisoče let trpimo, ljubimo, iščemo in se varamo, pa se mora vendar vsakemu posebej odkriti resnica. Nje ne moreš razmisliti, ne moreš je čutiti, le doživeti jo je treba. Jaz ne morem prej umreti.»

«Ne boš, Andrej!» Lice se je priželo k licu. «Govori, govori. Tvoje besede mi tako dobro denejo.»

«Agata, jutri odidemo. Sto, dve sto ljudi pojde tja noter, odkoder se gotovo vsi ne vrnejo. Usodo gredo iskat. Kaj bo pomenilo, če pade ta ali oni? Pozabili ga bodo in živeli dalje. Ti boš živela

in pozabila name. Martina se bodo včasih otroci le v sanjah domislili. Jaz pa ne morem misliti, da bi ljudje živeli brez mene. Glej, nemara je prav ta naša želja tisti vzrok, zaradi katerega ljudje trpe, ljubijo, se varajo in iščejo, venomer iščejo?»

Agati je privrelo iz srca. «Andrej, bog ve, zakaj sva se srečala v življenju? Kako sem se te bala. Oči sem skrivala, da bi te ne pogledala. Bala sem se, da bi me prevzelo in bi te poljubila. Potem bi bilo vse končano. Dobro sem čutila, kaj si hotel in me vendar nisi ljubil. — Veliko sem pretrpela, strašno me je teplo življenje. Naj bo, nikoli se nisem kesala. Danes sem tako srečna, čeprav se ne bova videla nikoli več. Meni si dal, kar moreš dati človeku najlepšega.»

V tem hipu je čutil vse več do nje. Objel jo je, da je zaprla oči, kakor bi ji srce zastalo. Dolgo sta molčala. Ko je zopet odprla oči, mu je skrila glavo na prsni in šepetala. «Andrej, dva človeka živita lepo življenje, dokler ostane med njima nekaj neizpolnjenega. Kadar pa se izpolni vse, kar sta upala in pričakovala, je smrt med njima.»

Andrej je sklonil glavo: «Agata, dokler človeka srce boli, živi!»

Molče ga je objela. Nista opazila, da se napovedujejo zarje.

Iz vasi se je prikradel šum. Andrej se je zganil.

«Agata!»

Široko so se ji odprle oči. «Andrej!» — «Poljubi...!» je zakričala. «Poljubi me!»

Potem je hitel čez njive. Uro nato so stali v vrstah sredi vasi.

Martin je siknil. «Vsaj toliko naj bi bili počakali, da bi videl, kaj sem sejal. Zdaj je konec, v smrt gremo.»

Andrej je z očmi iskal Agato. Kakor v sanjah je stal med drugimi.

Takrat je rezko povelje zganilo može. Zravnali so se, trdi koraki so udarjali ob kamen. Ko so zavili mimo hišice, je stala pri oknu in se lahko smehljala.

Dvignil je roko. Ni se zganila. Nepremično je zrla vanj. Vlažne oči so še bolj bleščale. Podoba je izginila.

Spuščali so se po hribu navzdol. Spredaj se je razlegala žalostna pesem, ki so se je fantje naučili od deklet v vasi: «Oblekla je črn gvant, saj bil je to moj fant, srce me boli...»

Andrej je povzdignil glavo. «Srce me boli...» Pel je in mislil nanjo. Vedel je, da še vedno stoji pri oknu in posluša pesem. Ostala je gori, on se je vrnil na cesto. Zdaj ve, kam? V obeh pa utripa razboleno srce.